

Jan Šír

Denuklearizace
Ukrajiny,
Běloruska
a Kazachstánu

Denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu

PhDr. Jan Šír, Ph.D.

Recenzovali:

PhDr. Petr Suchý, Ph.D.

Mgr. Tomáš Šmíd, Ph.D.

Redakce Petra Bílková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

© Jan Šír, 2013

ISBN 978-80-246-2169-2

ISBN 978-80-246-2410-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

Věnováno 20. výročí rozpadu Sovětského svazu

Obsah

Seznam zkratk	9
Úvod	11
Denuklearizace Ukrajiny	23
Úvod	23
Dohody z Alma-Aty a Minsku	25
Eroze „společného vojenskostrategického prostoru“	30
Odsun taktických zbraní	36
Smlouva START a lisabonský protokol	41
Operační versus administrativní kontrola	51
Nejvyšší rada definuje podmínky	61
Dohody z Massandry	77
Vojenská doktrína Ukrajiny	83
Sázky se zvyšují	84
Vojenská doktrína Ruské federace	85
Podmínečná ratifikace smlouvy START	88
Trojstranné prohlášení	93
Závěr	102
Denuklearizace Běloruska	108
Úvod	108
Od sovětské republiky k nezávislému státu	109
Bělorusko a založení Společenství nezávislých států	113
Počátky nezávislé bezpečnostní politiky Běloruska	115
Od smlouvy START k Smlouvě o nešíření jaderných zbraní	120
Implementace odzbrojovacích závazků	124
Závěr	128

Denuklearizace Kazachstánu	131
Úvod	131
Od sovětské republiky k nezávislému státu	132
Kazachstán a založení Společenství nezávislých států	136
Počátky nezávislé bezpečnostní politiky Kazachstánu	138
Hledání postoje k jaderným zbraním	142
Kazachstán a smlouva START	147
Formalizace nejaderného statusu	152
Implementace odzbrojovacích závazků	157
Závěr	163
Závěr	166
Výběrová bibliografie	173
Archivy	173
Denní tisk, agenturní zprávy a zpravodajské materiály	173
Sbírky normativních právních aktů	173
Tištěné edice dokumentů	174
Elektronické databáze dokumentů	174
Literatura	175
Summary	190
Jmenný rejstřík	192

Seznam zkratk

Běloruská SSR	Běloruská sovětská socialistická republika
IAEA	Mezinárodní agentura pro atomovou energii
Kazašská SSR	Kazašská sovětská socialistická republika
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
NATO	Organizace Severoatlantické smlouvy
NPT	Smlouva o nešíření jaderných zbraní
OSN	Organizace spojených národů
RF	Ruská federace
RSFSR	Ruská sovětská federativní socialistická republika
SNS	Společenství nezávislých států
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
smlouva START	Smlouva mezi Svazem sovětských socialistických republik a Spojenými státy americkými o snížení a omezení strategických útočných zbraní
Ukrajinská SSR	Ukrajinská sovětská socialistická republika
USA	Spojené státy americké

Úvod

Rozpad Sovětského svazu v roce 1991 se řadí mezi nejpozoruhodnější události uplynulého dvacátého století. Učinil symbolickou tečku za obdobím tzv. studené války, nesoucí se v duchu nesmiřitelného geopolitického a ideologického soupeření mezi Východem a Západem. Bipolární rozdělení světa, jež charakterizovalo systém mezinárodních vztahů po předchozí dlouhá čtyři desetiletí, v sobě skrývalo hrozbu globálního jaderného konfliktu. Zároveň bylo díky pevnému odhodlání velmocí tuto fatální konfrontaci odvrátit vcelku stabilní. S demontáží bipolárního uspořádání naznačené riziko jaderné války naopak prudce opadlo. Svět se tím ale stal také méně stabilní, s ohledem na řadu nových bezpečnostních rizik. Mimořádnou zatěžkávací zkoušku mezinárodních kontrolních režimů mělo představovat hledání uspokojivého řešení otázky jaderných zbraní Sovětského svazu, jež zůstaly rozmístěny na území nově nezávislé Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu. Následující práce pojednává o procesu jaderného odzbrojení jmenovaných tří postsovětských republik.

Předložená publikace má za cíl rekonstruovat nejdůležitější momenty denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu v období po rozpadu Sovětského svazu. Práce osvětluje pozadí rozhodovacího procesu. Ústřední otázkou, kterou si klade, je, jaké motivy stály za rozhodnutím těchto tří států nastoupit cestu jaderného odzbrojení, jaké faktory toto rozhodnutí se zřící jaderných zbraní ovlivňovaly, k němu přispěly, či naopak působily v opačném směru. Chronologicky je zvolené téma vymezeno s přesahy rokem 1991, kdy byl svět definitivně nucen vzít na vědomí fakt zhroucení jaderné supervelmoci, se všemi důsledky z toho plynoucími, a rokem 1994, kdy postsovětská Ukrajina, coby poslední ze sledovaných zemí, přistoupila k Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, a formalizovala tak svůj nejaderný status. Věcně pak zahrnuje široké

spektrum problémů od vojenské strategie, přes mezinárodní bezpečnost, mezinárodní vztahy, právo, až po zahraniční politiku a diplomacii (v případě jaderného odzbrojení Ukrajiny byla výrazná rovněž vnitropolitická dimenze celé otázky) s tím, že hlavní důraz bude kladen především na politicko-právní aspekty tohoto procesu.

Struktura textu je v rozhodující míře diktována samotným tématem. Jádro práce, po tomto uvedení do problematiky, tvoří tři případové studie, pojednávající o jaderném odzbrojení Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu. Členění práce nese pečeť doby vzniku. Jednotlivé části textu byly původně napsány s odstupem času, v průběhu dlouhých let jako samostatné, navzájem víceméně nezávislé studie v rámci plnění různých badatelských projektů a studijních zadání. Razantní restrukturační jedinou hotového textu by nicméně, kromě enormního úsilí, nemusela již přinést žádnou novou kýženou přidanou hodnotu. Z toho důvodu autor po zralé úvaze dospěl k názoru o účelnosti omezit se při vyvažování jednotlivých částí a jejich sladování v jeden celek, vedle zastřešujícího závěru, víceméně již jen na nepodstatné škrty, a to při plném vědomí všech úskalí, která s tím mohou být spojena, co do nároků na striktní metodologickou jednotu, jakož i obsahových překryvů.

Zkušňen jaderného odzbrojení Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu je, jakožto záležitost doby jen nedávno minulé, téma, které nadále čeká na uspokojivé zpracování v podobě uceleného monotematického výstupu. Existující relevantní studie, které by mohly aspirovat na komplexnost, by se daly pravděpodobně spočítat na prstech jedné ruky. A i ty, které se nakonec ukázaly pro naše účely jako použitelné, nejsou často sensu stricto pracemi akademickými, nýbrž byly psány primárně s ohledem na momentální potřebu aktuální analýzy bezpečnostní a politické situace ve světě pro účely formulace dalšího postupu konkrétní zainteresované velmoci. Z prací, které se našemu záměru alespoň vzdáleně blíží, nutno vyzdvihnout zejména pilotní studii Williama Pottera, jakož i kolektivní výstup mezinárodního badatelského projektu pod vedením George Questera.¹ Od jejich prvního vydání nicméně ve všech případech uplynulo již více než patnáct let. Problémem většiny anglosaských prací obecně je navíc převažující snaha o teoretickou konceptualizaci problé-

---

1 William C. Potter, *The Politics of Nuclear Renunciation: The Cases of Belarus, Kazakhstan, and Ukraine* (Washington, DC: The Henry L. Stimson Center) (April 1995) (Occasional Paper No. 22); George Quester, ed., *The Nuclear Challenge in Russia and the New States of Eurasia* (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 1995) (The International Politics of Eurasia, 6). Příslušné kapitoly k Ukrajině, Bělorusku a Kazachstánu zde zpracovávali Sherman Garnett, Vjačeslav Pozdnyjak a Murat Laumulin.

mu bez pevného ukotvení v tvrdých empirických datech, pochopitelně na úkor primárního výzkumu, který by podobným počínům měl spíše předcházet. Otázky denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu tak v odborné literatuře figurují v lepším případě jen jako dílčí, často vedlejší aspekty výzkumu zahraniční a bezpečnostní politiky dotčených postsovětských republik. Naštěstí, ten je již v mezinárodním i v daném národním měřítku, byl nerovnoměrně a s různým úspěchem, postupně prováděn.

Co se týče úrovně a hloubky zpracování tématu, z uvedených tří republik si na tom z čistě badatelského hlediska stojí nejlépe Ukrajina, což lze vysvětlit objektivními důvody. Právě v případě Ukrajiny představovala otázka jaderných zbraní dlouho docela vážný problém mezinárodní politiky a bezpečnosti, čímž na sebe přitáhla také jednoznačně největší světovou pozornost.² Pokud jde o speciální literaturu týkající se předmětu našeho bádání, právě problematice jaderného odzbrojení Ukrajiny je věnována mj. rozsáhlá doktorská disertace švýcarské novinářky Moniky Jungové, opírající se o úctyhodné množství interview, jež autorka pořídila během svého několikaletého profesního působení v Kyjevě, což poněkud poznamenalo její styl, strukturu a v neposlední řadě také obsahovou stránku výkladu.³ Otázky zahraniční a bezpečnostní politiky Ukrajiny nicméně jsou již podrobně pojednány v řadě samostatných studií a monografických spisů zejména z anglosaského prostředí. Z těch solidních, které se nám dostaly do rukou, je možno uvést monografie Shermana Garnetta, Tarase Kuzia či Romana Wolczuka.⁴ Ve středoevropském prostředí se problematikou zahraniční a bezpečnostní politiky nezávislé Ukrajiny v počátečním období usta-

2 Zájem odborné veřejnosti je z pochopitelných důvodů podmíněn rovněž zcela klíčovým významem, který má nezávislost Ukrajiny pro budoucí podobu stále se teprve utvářející nové bezpečnostní architektury v Evropě. Svoji roli zde sehrává také relativně otevřené společenské klima na Ukrajině, které, když už společenskovědní výzkum přímo nepodporuje, jej alespoň ani výrazněji nebrzdí, což nelze jednoznačně říci o ostatních sledovaných republikách bývalého Sovětského svazu.

3 Monika Jung, *Die nukleare Abrüstung der Ukraine 1991–1996. Ein Lehrstück für die ukrainische Außen- und Sicherheitspolitik* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000) (Schriften des Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Center for European Integration, Studies der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Band 28).

4 Sherman W. Garnett, *Keystone in the Arch: Ukraine in the Emerging Security Environment of Central and Eastern Europe* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace. Distributed by Brookings Institution Press, 1997); Taras Kuzio, *Ukrainian Security Policy* (Westport, CT: Praeger Publishers, published with the Center for Strategic and International Studies Washington, DC, 1995) (The Washington Papers, 167); Roman Wolczuk, *Ukraine's Foreign and Security Policy, 1991–2000* (London and New York: Routledge, 2002).

vování s přihlédnutím ke vztahům k Rusku zabývali například Alexander Duleba či Jerzy Kozakiewicz.⁵

Diametrálně odlišná je situace co do zpracování problémů zahraniční a bezpečnostní politiky včetně jaderného odzbrojení v případě postsovětského Běloruska. K němu plnohodnotné specializované publikace doposud prakticky chybějí. Vysvětlení se pro to hledá těžko. Faktem zůstává, že historie ustavování nezávislého státu je v běloruském společenském diskurzu zatím z nějakého důvodu jen málo frekventovaným tématem, které jednoduše nejspíš nikdo nemá potřebu zvláště vynášet na světlo. Na rozdíl od obecného povědomí o Bělorusku máme jen minimální sklon tuto skutečnost přičítat pouze konjunkturním tlakům ze strany stávajícího režimu. V akademické reflexi hledání místa této nové východoevropské republiky ve světě nad čistě vojenskostrategickými záležitostmi zatím převládá v Bělorusku výzkum zřejmě atraktivnějších otázek, jako jsou perspektivy budování svazového státu s Ruskem. A co víc, odhlédneme-li od několika přehledových prací a syntéz, na které autor při sběru dat narazil v polštině,⁶ jsou kupodivu i na Západě souhrnné relevantní práce k zahraniční a bezpečnostní politice Běloruska doposud spíše vzácností.⁷ Namísto seriózní analýzy se značná část zahraničních publikací k Bělorusku soustřeďuje prvoplánově na kritiku problematických, poměřováno evropskými standardy v oblasti demokracie a občanských práv a svobod, aspektů Lukašenkova režimu, často se zjevným aktivistickým podtextem.

Specifická je situace v případě Kazachstánu, kde se poněkud idealizovaný odkaz úspěšné denuklearizace republiky po roce 1991 mezitím stal integrální součástí oficiálně prosazované strategie budování státu a národní identity na bázi kultu osobnosti prezidenta Nazarbajeva. K sledované problematice tak v Kazachstánu vychází poměrně slušné množství knih, těšících se dokonce leckdy neskrývané vládní podpoře.

5 Alexander Duleba, *Ukrajina a Slovensko* (Bratislava: Veda 2000); Jerzy Kozakiewicz, *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy* (Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 1999).

6 Przemysław Foligowski, *Białoruś: trudna niepodległość* (Wrocław: Atla2, 1999); Kazimierz Malak, *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Białorusi* (Warszawa: AON, 2003); *Dekada transformacji. Białoruś*. Pod redakcją Bernarda J. Albina i Walentego Baluka (Wrocław: Arboretum, 2004).

7 Z posledních monografií k současnému Bělorusku viz zejména Andrew Wilson, *Belarus: The Last European Dictatorship* (New Haven, Conn: Yale University Press, 2012); a Grigory Ioffe, *Understanding Belarus and How Western Foreign Policy Misses the Mark* (Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2008). Z těch starších fundovaných pak viz zejména výstup mezinárodního projektu pod vedením Roberta Legvolda *Belarus at the Crossroads*, dostupný v ruštině jako *Belorussija na pereput'je: v poiskach međunarodnoj identičnosti*. Pod red. R. Legvolda (Moskva: Moskovskij centr Karnegi, 1998).

Bohužel, s ohledem na jejich tendenční charakter, ve smyslu nápadné heroizace, glorifikace, popř. přímo adorace osoby prvního prezidenta nezávislého Kazachstánu a doživotního vůdce, Nursultana Nazarbajeva, má drtivá většina soudobé kazašské společenskovední produkce pro účely akademických prací poměrně limitovanou použitelnost, snad jen jako primární zdroj pro studium vládnoucí ideologie a způsobů sebeprezentace Nazarbajevova režimu (týká se to i všech mnoha desítek v ich-formě psaných naučných traktátů osvědčeného týmu autorů publikujících pod kolektivním pseudonymem N. A. Nazarbajev).⁸ Z publikací místních autorů se pro naše účely ukázala jako přínosná, mezi nemnoha jinými, především memoárově pojatá kniha z pera pozdějšího dlouholetého ministra zahraničních věcí Kazachstánu Kasymžomarta Tokajeva, podávající, i přes zmiňovaná ideologická omezení, velice ucelený faktografický přehled vývoje nejdůležitějších směrů zahraniční politiky nezávislého Kazachstánu v první polovině 90. let v podobě převyprávění obsahu oficiálních aktů a jednání, na kterých se jako vyjednaváč sám podílel.⁹ Některé další práce kazašské provenience, které byly při zpracování příslušné kapitoly vzaty v potaz, zahrnují tituly pocházející převážně z kádrové líhne expertů prezidentského Kazašského institutu strategických studií.¹⁰ Na Západě je Kazachstán, vzhledem k rostoucímu významu této zřejmě nejvyspělejší středoasijské republiky coby předního producenta energetických surovin v politologické literatuře předmětně zastoupen na postsovětské poměry docela obstojně.¹¹ Ať tak či onak, nestojí problematika vojenskostrategických aspektů vývoje, včetně otázek dvojstranné spolupráce Kazachstánu s Ruskem, zrovna ve středu zájmu.

8 Poslední Nazarbajevovy práce jsou již vyvěšovány v hlavních jazykových mutacích na oficiálních stránkách prezidenta Republiky Kazachstán: <http://www.akorda.kz>. Nejautoritativnější zdroj specificky k problematice jaderného odzbrojení republiky představuje bohatě fotograficky ilustrovaná populárně-vědecká monografie Nursultan Nazarbajev, *Epicentr mira*. 1. vyd. (Astana: Jerolda, 2001).

9 K. K. Tokajev, *Pod stjagom nezavisimosti. Očerki o vnešnej politike Kazachstana* (Almaty: Bilim, 1997).

10 Viz zejména U. Kasenov, D. Jeleukenov, M. Laumulin, *Kazachstan i Dogovor o nerasprostranienii jadernogo oružija* (Almaty: Kazachstanskij institut strategičeskich issledovanij pri Prezidente Respubliki Kazachstan, 1994); a M. Laumulin, *Kazachstan v sovremennyh meždunarodnyh otnošenijach: bezopasnost', geopolitika. Politologija* (Almaty: Kazachstanskij institut strategičeskich issledovanij, 2000).

11 Z nejlepších západních syntéz k postsovětskému vývoji Kazachstánu viz zejména Martha Brill Olcott, *Kazakhstan. Unfulfilled Promise* (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2002). Novější přehled zahraniční a bezpečnostní politiky Kazachstánu viz např. Richard Weitz, *Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia* (Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute, 2008).

V českém prostředí, pomineme-li skutečnost, že části předložené knihy již měl autor možnost publikovat jako samostatné studie,¹² se problematikou jaderného odzbrojení v prostoru bývalého Sovětského svazu systematicky, pokud je nám dobře známo, doposud nikdo nezabýval. Ostatně sám obor bezpečnostních a strategických studií jako svébytná akademická disciplína v podmínkách absence nosné tradice, na kterou bychom mohli navázat, v českých zemích teprve hledá svoji tvář. Výzkum zahraniční a bezpečnostní politiky nástupnických států bývalého Sovětského svazu tak zůstává v České republice i nadále doménou převážně vystudovaných historiků, „přeběhlíků“ z příbuzných společenskovědních oborů, zejména mezinárodních vztahů, a postsovětologů, nominálně zastřešených pod hlavičkou areálových (teritoriálních) studií, která jsou v českém prostředí speciálně pěstována na vybraných pracovištích v Praze. Mezinárodní ohlas si v tomto ohledu z domácí produkce vydobily zejména práce Bohuslava Litery (Historický ústav Akademie věd České republiky) a Slavomíra Horáka a Emila Souleimanova (oba Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy). Nicméně i zde, s výjimkou dřívějších průkopnických studií prvně jmenovaného, ty bohužel navíc s postupem času již neúprosně zastarávají,¹³ je problematika vojenskostrategického vývoje postsovětského prostoru zachycena spíše selektivně.

Pokud jde o kritiku pramenů a literatury, opírá se předložená práce o dostupnou heuristickou základnu, která byla sesbírána během autorova studia v národních (státních), univerzitních a oborových knihovnách v České republice, Rusku, Bělorusku, na Ukrajině a v Kazachstánu v letech 2000–2006. Největší balík použitých pramenů zahrnuje dobový místní tisk s těžištěm v období let 1991–1994. Jedná se v prvé řadě o noviny ústředních stranických a státních orgánů bývalého Sovětského svazu a jednotlivých sovětských, potažmo postsovětských republik,¹⁴ představující důležitý zdroj informací, když přes tu větší, tu extrémní konformitu vůči konkrétnímu

12 Jan Šír, „Jaderné zbraně v nezávislé Ukrajině“, *Slovanské historické studie* 28 (Praha: Historický ústav AV ČR, 2002): 69–138; Jan Šír, „Denuklearizace Kazachstánu po roce 1991“, *Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria* 9, č. 1 (2009): 89–125; Jan Šír, „Denuklearizace Běloruska po roce 1991“, *Slovanský přehled* 97, č. 1–2 (2011): 97–116. Přetisk jednotlivých studií, upravených dále pro účely předkládaného monografického výstupu, byl umožněn díky laskavému svolení redakce časopisu *Slovanské historické studie*, *Acta Universitatis Carolinae – Studia Territoria* a *Slovanský přehled*.

13 Za všechny jmenujme alespoň dodnes nepřekonanou monografii kolektivu autorů pod vedením Bohuslava Litery *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998).

14 Z celosvazové, potažmo ruské novinové produkce jde zejména o tituly *Izvestija* a *Krasnaja zvezda*, z běloruské produkce o tituly *Sovetskaja Belorussija*, *Narodnaja hazeta* a *Žvjazda*, z ukrajinské produkce pak o tituly *Holos Ukrajiny* a *Urjadovij kur'jer*, konečně z kazašské produkce o tituly *Kazachstanskaja pravda* a *Sovety Kazachstana*.

zřizovateli spolehlivě pokrývají prakticky veškeré oficiální kroky nejvyšších představitelů a orgánů státní moci té které země. Jako nezbytná korekce, popř. doplnění takto shromážděných dat nám pak posloužily některé, v té době nezávislé, deníky a společenské týdeníky, zpravodajské svodky a materiály tiskových agentur místní, převážně ruské, a hlavně západní provenience,¹⁵ k nimž autor získal přístup díky velkorysému grantu nadace Open Society Archives prostřednictvím pečlivě vedeného monitoringu hromadných sdělovacích prostředků, jak jej pořizoval výzkumný institut Rádía Svobodná Evropa Rádio Svoboda. Monitoring, často v podobě prostých výstřížků či xerokopií včetně vlastních rešerší z excerpovaného tisku, se uchoval prakticky nedotčen ve fondech někdejšího sovětského (Rudého) archivu Svobodné Evropy, jež byly mezitím převezeny ze sídla rozhlasové stanice v Praze do budapeštské centrály nadace.¹⁶

Druhou skupinu primárních zdrojů představují dokumenty v užším slova smyslu, zejména tedy normativní právní akty. Dokumenty tohoto druhu jsou obzvláště cenné, jelikož nám zprostředkovávají tolik potřebný (nakolik jen lze o podobných formalitách v zemích bývalého Sovětského svazu hovořit) právní pohled na sledované dění. Část dokumentů byla získána již v průběhu excerpce shora jmenovaného oficiálního denního tisku, v němž byly, s ohledem na dobové a místní zvyklosti, zpravidla bezprostředně po jejich přijetí operativně uveřejňovány. Vedle toho autor rešeršoval také oficiální vydání normativních právních aktů, kde byly příslušné předpisy vyhlašovány. Týká se to především sbírek zákonů,¹⁷ sbírek mezinárodních smluv,¹⁸ či informačních věstníků, zpravodajů a bulletinů příslušných mezivládních uskupení, vlád a resortních ministerstev.¹⁹ Díky rozmáhajícímu se zavádění vyspělých informačních technologií, včetně celosvětové sítě Internet, se autor mohl při sběru dat

15 Z ruských zdrojů je nutno v této souvislosti upozornit na moskevský deník *Nezavisimaja gazeta* a na materiály agentury Interfax. V případě anglosaských zdrojů jsme pak čerpali zejména ze zpravodajského servisu RFERL, Reuters, AP a AFP. Z nezávislých místních zpravodajských agentur sledovaného období stojí jako využitelný zdroj za zmínku ještě ukrajinská Ukrinform a UNIAN.

16 Open Society Archives, Budapešť. HU OSA 300-80-1. Soviet Red Archives. Schránky s materiály věnovanými příslušným předmětným, jmenným a místním heslům vztahujícím se k jadernému odzbrojení Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu.

17 *Vedamasci Vjarchoŭnaha Saveta Réspubliki Belarus'; Vedomosti Verchovnogo Soveta Respubliki Kazachstan.*

18 *Bjulleten' meždunarodnych dogovorov Respubliki Kazachstan; Bjulleten' meždunarodnych dogovorov. Izdanije Administracii Prezidenta Rossijskoj Federacii.*

19 *Sodružestvo. Informacionnyj vestnik Soveta glav gosudarstv i glav pravitel'stv Sodružestva Nezavisimych Gosudarstv; Zbor pastanoŭ Urada Réspubliki Belarus'; Diplomaticeskij kur'jer. Izdanije Ministerstva inostrannyh del Respubliki Kazachstan; Diplomaticeskij vestnik. Izdanije Ministerstva inostrannyh del Rossijskoj Federacii.*

v zemích bývalého Sovětského svazu v rostoucí míře opřít také o některé elektronické databáze. Z nich, pokud jde o šíři záběru, udržování báze v kontrolním stavu, jakož i o orientaci projektu na koncového uživatele, jednoznačně, v pozitivním smyslu slova, vyčnívá oficiální ukrajinská parlamentní databanka národní legislativy, veřejně přístupná prostřednictvím webových stránek Nejvyšší rady Ukrajiny.²⁰

Třetí souhrnnou skupinu použitých pramenů tvoří pak tematicky zaměřené dokumentární edice, které lze pomyslně rozdělit na oficiální edice dokumentů, sestavené zpravidla archivním odborem příslušné mocenské struktury ve snaze uspokojit momentální politickou poptávku, a na speciální komentované výběry, které jsou výstupem regulérního badatelského projektu. Typickým zástupcem prvně jmenované kategorie jsou edice dokumentů ruského ministerstva zahraničí vždy za ten který uplynulý kalendářní rok,²¹ jež stojí za pozornost nejenom jako zdroj oficiálních prohlášení, projevů, či dodatečně uvolněných smluv, které mezitím v tak či onak zkráceném výkladu nebo znění beztak unikly na veřejnost, ale i jako doklad přetrvávající orientace podobných výstupů na cílené formování žádoucího vnějšího obrazu Ruské federace ze strany tvůrců a vykonavatelů zahraniční politiky Kremlu. Do druhé kategorie je naopak možno zařadit zpravidla mimo země bývalého Sovětského svazu, o kterých je řeč, vzniklé dokumentární práce, jako jsou monumentální úvod do postsovětského prostoru od nestorů americké sovětologie nebo zvláštní příloha dokumentů k sborníku o místu a roli krymské otázky v rusko-ukrajinských vztazích.²²

Mimo samotné primární zdroje k problematice jaderného odzbrojení v prostoru bývalého Sovětského svazu autor zpracoval rovněž množství sekundárních zdrojů, které sesbíral v místních slovanských a také ve vybraných světových jazycích. Těžiště literatury tvoří především stati, články a studie publikované v příslušně zaměřených odborných periodikách z oblasti bezpečnostních a strategických studií, mezinárodních vztahů a areálových studií. K dodnes nejzasvěcenějším patří, podle našeho soudu, zejména dobové reporty zaměstnanců specializovaných analytických oddělení a zpravodajských sekcí Rádía Svobodná Evropa, uveřejňova-

20 *Verchovna Rada Ukrajiny*, <http://www.kiev.rada.ua>.

21 Pro naše účely viz zejména *Vněšnjaja politika Rossii. Sbornik dokumentov. 1990–1992* (Moskva: Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii. Izd-vo Meždunarodnyje otnošenija, 1996).

22 *Russia and the Commonwealth of Independent States. Documents, Data, and Analysis*, ed. Zbigniew Brzezinski, Paige Sullivan (Armonk, NY: M.E. Sharpe, The Center for Strategic and International Studies, 1997); *Crimea: Dynamics, Challenges and Prospects*, ed. Maria Drohobycky (Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 1995).

né na stránkách firemního čtrnáctideníku Report on the USSR a na něj navazujícího RFE/RL Research Report. S ohledem na přísné standardy stanice co do ověřování informací, než případně půjdou do éteru, se tyto materiály jeví po faktografické stránce jako spolehlivé a přesné, v rámci možností jsou názorově vyvážené a i přes omezený interpretační prostor také argumentačně náležitě podloženy.²³ Jako mimořádně užitečné se pro naše účely ukázaly i dobové, leč kratší analýzy aktuálního dění, jak byly publikovány na stránkách washingtonského Arms Control Today, londýnského Jane's Intelligence Review a chicagského Bulletin of the Atomic Scientists.²⁴ Z odborných periodik, ve kterých rovněž vyšly fundované články k předmětu naší práce, možno vyzdvihnout ještě montereyský The Nonproliferation Review,²⁵ s odstupem pak washingtonské Foreign Affairs a Foreign Policy,²⁶ londýnské International Affairs a Survival,²⁷ glasgowské Europe-Asia Studies²⁸ a dále mnichovskou Osteuropa,²⁹ vídeňský Österreichische Militärische Zeitschrift³⁰ a pražské Transition.³¹

Pokud jde o monografie, sborníky statí a samostatné speciální studie k problematice jaderného odzbrojení v prostoru bývalého Sovětského sva-

-
- 23 Z příspěvků k jadernému odzbrojení, vojenskostrategickému vývoji a transformaci armády v prostoru bývalého Sovětského svazu viz zejména články Johna Lepingwella, Douglase Clarka a Stephena Foyeho, k ruské zahraniční a bezpečnostní politice viz zejména články Suzanne Crowové, k ukrajinské zahraniční a bezpečnostní politice viz zejména články Romana Solchanyka a Bohdana Nahayla a konečně k běloruské zahraniční a bezpečnostní politice viz zejména články Kathleen Mihaliskové a Ustiny Markusové. Kazachstán ve výzkumném institutu Rádia Svobodná Evropa pokrývala slušně Bess Brownová. Její články se však vztahují převážně k vnitropolitickému vývoji této nové středoaasijské republiky, a pro účely naší práce mají tak jen omezenou hodnotu.
- 24 K problematice jaderného odzbrojení v prostoru bývalého Sovětského svazu viz zvláště aktuální analýzy Dunbara Lockwooda, publikované na stránkách všech tří jmenovaných časopisů.
- 25 Viz zejména studii Alexandra Pikajeva k otázkám fungování systému kontroly jaderných zbraní bývalého Sovětského svazu, příspěvky George Bunna k právním nuancím pojmu bezpečnostních garancí poskytovaných nejaderným státům ze strany jaderných velmocí a kritické hodnocení ukrajinské politiky ve vztahu k jaderným zbraním od Stevena Millera.
- 26 Viz zejména polemiku stran účelnosti zachování jaderných zbraní na Ukrajině jako bariéry proti znovuoobnovení ruského imperialismu z pohledu Spojených států od Johna Mearsheimera a Stevena Millera. K rizikům spojeným s možným zhroutilím nezávislé Ukrajiny viz zejména ještě studii Eugena Rumeru.
- 27 Viz především západní percepci bezpečnostních hrozeb plynoucích z rozpadu jaderné supervelmoci z pera Williama Walkera a studii k rusko-ukrajinskému sporu o Černomořské loďstvo od Jamese Sherra.
- 28 Viz studii k institucionálnímu vývoji Společenství nezávislých států od Richarda Sakwy a Marka Webbera.
- 29 Viz studii k počátkům běloruské zahraniční a bezpečnostní politiky z pera Franka Umbacha.
- 30 Viz dvoudílnou studii věnovanou dezintegraci systému jednotné kontroly sovětských jaderných zbraní od téhož autora.
- 31 Viz zejména články Ustiny Markusové k zahraniční a bezpečnostní politice Běloruska a Ukrajiny.

zu, s ohledem na doposud nízký stupeň komplexního zpracování tématu se, jak již bylo řečeno, v případě excerpovaných zdrojů jedná povětšinou o širěji pojaté práce k vybraným aspektům zahraniční a bezpečnostní politiky Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu po roce 1991. Vedle titulů, které byly představeny již v předchozí části úvodu pojednávající o dosavadním stavu bádání, sem dále spadají především materiály příslušně zaměřených pracovišť pro výzkum zemí východní Evropy. Vysokou úroveň zpracování se v této souvislosti vyznačovaly ve své době zejména studijní sešity řady *Berichte des BIOst*, jak je s nepravidelnou periodicitou vydával někdejší Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien v německém Kolíně nad Rýnem.³² Z produkce příslušně zaměřených ústavů pro výzkum mezinárodní politiky a bezpečnosti byly pak využity ještě materiály zejména londýnského Royal Institute of International Affairs,³³ bruselského Institute for Security Studies,³⁴ curyšského Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse,³⁵ sandhurstského Conflict Studies Research Centre³⁶ a washingtonského The Henry L. Stimson Center.³⁷ Zvláštní skupinu použitých zdrojů představují pak kompilované svodky, přehledové materiály a encyklopedické příručky ke stavu jaderné infrastruktury v prostoru bývalého Sovětského svazu z produkce akademických institucí, výzkumných středisek a nevládních think-tanků zabývajících se ryze otázkami kontroly zbrojení a odzbrojení. Z těch nejvýznamnějších jmenujme především Center for Nonproliferation Studies v kalifornském Monterey, Carnegie Endowment for International Peace ve Washingtonu, SIPRI ve Stockholmu³⁸ a také Centr po razoruženiju

32 V této souvislosti stojí za zmínku zejména všechny práce Olgy Alexandrovové o počátcích zahraniční politiky Ukrajiny, práce Franka Umbacha o vojenskostrategickém vývoji v prostoru bývalého Sovětského svazu, včetně zahraniční a bezpečnostní politiky Ruska, Běloruska a Ukrajiny, a práce Andreje Zagorského o dělení sovětské armády.

33 Viz zejména studii k postavení Ukrajiny v systému evropské bezpečnosti od Tora Bukvolla.

34 Viz zejména studii k rusko-ukrajinským vztahům od Petera van Hama a podrobný přehled ruských „mírotvorných“ aktivit v prostoru Společenství nezávislých států od Roye Alisona.

35 Viz zejména přehledovou studii ukrajinské zahraniční a bezpečnostní politiky od Dereka Müllera.

36 Viz zejména studii k vývoji běloruské armády od Stevena Maina.

37 Vedle již citované Potterovy studie viz zejména práci Nikolaje Sokova k transformaci sovětských (ruských) raketových vojsk strategického určení.

38 *Nuclear Successor States of the Soviet Union: Status Report on Nuclear Weapons, Fissile Material, and Export Controls*, No. 5, March 1998, published by the Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, in cooperation with the Monterey Institute of International Studies, Monterey, CA; *Tracking Nuclear Proliferation: A Guide in Maps and Charts*. Rodney W. Jones and Mark G. McDonough with Toby Dalton and Gregory Koblentz (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1998); Marco De Andreis, Francesco Calogero, *The Soviet Nuclear Weapon Legacy* (Oxford, New York et al.: Oxford University Press; Stockholm International Peace Research Institute, 1995) (SIPRI Research Report No. 10).